

finestra

Anne Phillips

“Feminisme, republicanisme
i democràcia”

Lliçó Inaugural Josep Irla 2017-2018

Auditori de l'IDEC-UPF Barcelona School of Management, 25 d'octubre del 2017

Fotografia: Marc Puig i Pérez

Anne Phillips (1950) és una prestigiosa teòrica política de la London School of Economics, on dirigeix el Gender Institute. Des del 2003 és membre de la British Academy.

Phillips s'ha caracteritzat al llarg de la seva trajectòria per aprofundir en la diversitat de les societats, la representació política en les democràcies i la defensa del feminisme. Precisament és com a teòrica del feminisme que ha recollit un gran nombre de reconeixements. També és per aquests motius, que ha estat convidada per la Fundació Josep Irla a impartir la Lliçó Inaugural Josep Irla del curs 2017-2018.

A finals de 1992 —és a dir, només fa 25 anys— els acadèmics respectats encara consideraven que podrien descriure un sistema polític com a democràtic fins i tot si aquest negava el vot a les dones. Hi ha, sens dubte, moltes persones que han continuat pensant això molt més temps; i m'imagino que una cerca acurada descobriria acadèmics respectats entre aquestes persones. Però he escollit aquesta data, perquè aquest és l'any en què Francis Fukuyama (1952) va publicar *The End of History and the Last Man*, un llibre que ara sembla una mica optimista en la seva projecció de l'èxit de la propagació de la democràcia liberal a tot el món, però que em va sorprendre particularment per la seva identificació de Suïssa com una de les primeres democràcies del món. La definició estrictament formal de la democràcia de Fukuyama era aquesta: «Un país és democràtic si atorga a la seva gent el dret d'escollir el seu propi govern mitjançant eleccions periòdiques, de votació secreta i de múltiples partits, sobre la base d'un sufragi adult, universal i igual». Aquesta és una definició prou estàndard. La sorpresa, per

a mi, era que en la seva taula de «Liberal Democracies Worldwide», no obstant això, va identificar Suïssa com un dels tres únics països que podien rebre l'etiqueta de democràcia al 1790 —França i els EUA eren els altres dos. Quan, de fet, per a qualsevol que hagi estat pensant en el feminisme en relació amb la democràcia o el republicanisme, Suïssa es destaca com el darrer país d'Europa —de fet, un dels últims països del món—, en acceptar que les dones tinguessin el mateix dret al vot que els homes. Les dones suïsses no van ser ciutadanes de ple dret fins al 1971: com pot algú descriure Suïssa com una de les primeres democràcies del món? Hom es podria demanar, igualment, de quina manera algú pot descriure els EUA com un dels primers països del món a «concedir a la seva gent el dret a triar el seu propi govern sobre la base d'un sufragi adult universal i igual», atès que l'economia de gran part del país es va basar en l'esclavitud fins el 1865, que les dones no van tenir dret al vot fins a 1919, i que els afroamericans no varen tenir garantit aquest dret fins a la Voting Rights Act de 1965.

Una democràcia no només ha de poder garantir el dret igualitari al vot sinó també una representació justa de les dones a les institucions parlamentàries

En el seu estudi de les democràcies, Fukuyama es cobreix a si mateix amb una suau nota al peu. «L'expansió de l'emancipació», va assenyalar, «va ser un procés gradual en la majoria de les democràcies, incloses les d'Anglaterra i els EUA: moltes democràcies contemporànies no van aconseguir l'emancipació universal dels adults fins a finals del segle XX i, tanmateix, es podria parlar de democràcies abans d'aquest punt».¹ El missatge, sembla, és que era una anomalia relativament menor que la democràcia encara excloués la meitat de la població; i en realitat, quan sumem les moltes exclusions racials i de classe, l'exclusió abastava considerablement més de la meitat de la població. Hi ha, per descomptat, graduacions en la democràcia: entre els sistemes als quals estem disposats a adjuntar l'etiqueta de democràcia, n'hi haurà alguns que considerarem més profundament democràtics que altres. Però segurament hi ha unes condicions mínimes, i un es podria imaginar que el reconeix-

1 FUKUYAMA, *The End of History and the Last Man*, p.347.

ment de les dones com a políticament iguals als homes seria una d'aquestes condicions.

D'alguna manera pot semblar injust que interpreti Francis Fukuyama d'aquesta manera, ja que en cap cas és l'únic pel que fa a ignorar o menystenir la importància de l'exclusió de les dones del dret de vot. Recordo que al llarg dels meus estudis universitaris de ciències polítiques un dels meus professors ens va proposar aquest dilema: atès que les enquestes suggerien que les dones suïsses eren més conservadores en les seves opinions polítiques que els homes suïssos, algú d'inclinacions progressistes hauria realment de donar suport a la seva emancipació? No seria millor, com a progressista i demòcrata, deixar-les sense dret de vot? També recordo, en els comentaris dels mitjans de comunicació sobre les primeres eleccions posteriors a l'apartheid a Sud-àfrica el 1994 —les primeres eleccions en què tots els ciutadans tenien el mateix dret a vot, independentment del gènere o la raça— la freqüència amb què la gent utilitzava la frase «un home, un vot»

com si fos un sinònim de sufragi universal. Ens ha portat molt de temps pensar que la democràcia exigeix la participació equitativa tant de dones com d'homes.

Hem avançat des d'aleshores, fins al punt que molts —entre els quals m'hi incloc— ara pensen que una democràcia ha de poder garantir, no només el dret igualitari al vot sinó també una representació justa de les dones a les institucions parlamentàries. Des de la dècada de 1980 hi ha hagut una mobilització cada vegada més gran en defensa d'aquest objectiu, i ara les dones representen el 23,5% dels polítics del món.² Aquesta situació no és gaire propera a la igualtat —a nivell global, les dones continuen essent superades en nombre de tres a un— però sí que representen un augment molt significatiu respecte a les dècades anteriors. Al Parlament espanyol avui, la xifra és un impressionant 39,1%; sobretot si la comparem amb la xifra de la Cambra dels Comuns del Regne

2 Les xifres actualitzades periòdicament de la proporció de dones en les legislatures mundials es publiquen a la pàgina web de la Unió Interparlamentària. www.ipu.org.

Unit que és del 32%. Al Parlament de Catalunya, les dones assoleixen un encara més impressionant 43%; al Parlament escocès, un 34,9%, aquesta xifra representa un descens, per cert, des del moment més alt del 2003, en què les dones representaven el 39,5% dels elegits al Parlament escocès. Encara no hem arribat al punt en què es consideri que una excessiva representació dels homes és suficient per a minar les pretensions democràtiques d'un país, però la idea que les dones hagin de formar almenys una quarta part, preferiblement una tercera part, dels representants polítics d'un país, és ara més propera al sentit comú compartit.

Hem avançat, des de les llargues batalles sobre el dret al sufragi igualitari per a tothom, i —gràcies a les lluites posteriors de les dones organitzades dins dels seus partits polítics, particularment els partits de l'esquerra o del centreesquerra— ara tenim alguna forma de quota de gènere vigent en uns 128 països. En molts casos, això no es deu tan sols a la decisió voluntària de cada partit, sinó a un requisit legislatiu per a tots els que partici-

pin les eleccions. Aquest encara no és el cas de la legislació al Regne Unit: s'ha proposat en diverses ocasions, inclosa la recent Gender, Inequality and Power Commission presentada per la meua pròpia universitat, la London School of Economics, però mai no s'ha debatut seriosament al Parlament. A l'Estat espanyol, per contra, la llei d'igualtat de 2007³ va introduir un requisit perquè «totes» les parts s'adaptessin a una quota de gènere neutral —un mínim del 40% i un màxim del 60% per sexe? en la proposta de les llistes del partit; i això va ser seguit per una llei d'igualtat catalana al 2015.⁴ Puc estar exagerant el canvi en l'opinió pública, però crec que ara podem reclamar, com a part de la comprensió compartida de la democràcia en moltes parts del món, que aquesta ha d'implicar com a mínim algun component del que s'ha conegut —seguint Hanna Pitkin (1931)— com a representació «descriptiva».⁵ Els polítics, els

3 Llei Orgànica 3/2007, del 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes.

4 Llei 17/2015, del 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes.

5 PITKIN, *El concepto de representación*.

comentaristes polítics i els ciutadans, per la seva banda, ara parlen rutinàriament sobre la composició de gènere i d'ètnia de les assemblees electes, i entenen com un progrés evident que unes eleccions generin una major proporció de representants de dones o una major diversitat ètnica en la legislatura. Cada cop més s'entén que la democràcia implica no només el sufragi realment universal —masculí i femení— sinó que la presa de decisions polítiques sigui compartida de forma significativa entre dones i homes.

Més enllà dels números: què és la democràcia?

Els números, però, no ens diuen prou coses. Seria una comprensió empobrida de la democràcia aquella que mesuri l'èxit merament per la proporció de dones i homes elegits en un parlament; empobrida en apuntar que la democràcia és simplement una qüestió del que succeeix als parlaments i en suggerir que els números són tot el que importa. Un dels patrons notables, per exemple, en els

No podem afirmar que un sistema sigui democràtic si exclou les persones per motius de gènere o raça

últims anys és que les societats postconflicte sovint adopten mecanismes efectius per a abordar la composició de gènere de les seves assemblees legislatives, amb el resultat que són països com Ruanda o Sud-àfrica que ara prenen la iniciativa en les taules de la lliga mundial per a la proporció de dones en política. Tanmateix, tinc les meves reserves per celebrar que Ruanda —actualment líder mundial amb un 60% de dones en la legislatura present— sigui un èxit democràtic destacat. Fins i tot si ens centrem només en els parlaments i deixem de banda les mesures més àmplies d'igualtat i participació democràtica en tota la societat civil, les pràctiques institucionals poden ser tan importants com els números.

Permeteu-me tornar breument a l'exemple del Parlament escocès, establert el 1998 durant el procés de la *Devolution* dut a terme al Regne Unit. Els dissenyadors d'aquesta nova institució estaven disposats a demostrar la seva distància del model de Westminster, el Parlament del Regne Unit, i la política de gènere inicialment va

tenir un paper important en això. En gran part com a resultat de la mobilització activa i imaginativa de les dones escoceses, la promoció de la igualtat de gènere es va veure de manera gairebé tan emblemàtica com l'aspiració d'un nou tipus de política i els quatre principis fundacionals del nou Parlament, establerts pel Consulting Steering Group,⁶ eren l'accés i la participació, la igualtat d'oportunitats, la responsabilitat i el repartiment de poder. Aquests es van traduir, entre altres coses, en un sistema electoral més proporcional, un calendari parlamentari que es va organitzar per adaptar-se als terminis escolars i un compromís amb la creació de pressupostos amb perspectives de gènere. Però tal com han dit les politòlogues feministes, allò nou neix d'allò vell, i als vells hàbits els costa morir.⁷ Les noves normes, per exemple, afavorien la col·laboració sobre la competència, però en poc temps, els líders polítics van «recordar» les pràctiques

6 Aquest grup va elaborar un document recomençant certs aspectes per posar en marxa el nou Parlament escocès.

7 MACKAY, «Nested Newness, Institutional Innovation and the Gendered Limits of Change».

adversarials del Torn de preguntes al Primer Ministre a la Cambra dels Comuns i van adoptar una pràctica similar per al Parlament escocès. I només quatre anys després de l'obertura del nou Parlament, s'havia oblidat la igualtat de gènere que se suposava que era un dels quatre principis fundacionals: una revisió dels procediments simplement va ometre esmentar-la com un dels principis clau. Els números, per si mateixos, no expliquen la història completa, i amb més freqüència, els guanys aconseguits en un any han hagut de lluitar-se de nou en les següents dècades.

Per tant, vull aprofundir en aquest creixent consens i explorar amb més detall el que implica tant la democràcia com el republicanisme quan la igualtat de gènere està inclosa com un dels principis bàsics. En fer-ho, també identifiquem aspectes potencialment divergents de la democràcia i el republicanisme. Aquestes són les tensions en les quals cal pensar. La democràcia s'ha definit de diverses maneres: les persones esmenten les eleccions de múltiples partits, l'estat de dret, les llibertats d'expres-

La igualtat política entre dones i homes es converteix en una frase buida en una societat que exigeix que les dones —però no els homes— realitzin la major part del treball de cura

sió i associació, les proteccions per a les minories, però per a mi, totes aquestes deriven del principi fonamental d'igualtat política.

La igualtat política és el cor de qualsevol democràcia. Per això, no podem afirmar que un sistema sigui democràtic si exclou les persones per motius de gènere o raça. Aquesta és la raó per la qual aquella pregunta que em va fer el meu professor de ciències polítiques al 1970, sobre si hem d'estar disposats a acceptar rebaixes en la igualtat dels drets de ciutadania per tal d'assegurar polítiques més progressistes, és tan fonamentalment antidemocràtica.

La igualtat política és el nucli de qualsevol democràcia, i encara que la igualtat política no és igual a la igualtat econòmica, sí que comporta certes implicacions per a l'estructura econòmica i social d'una societat. La igualtat política, considerada de forma aïllada, es pot convertir fàcilment en una frase buida; serà el cas, per exemple, d'una societat on el poder dels diners privats sigui tal que exerceixi una enorme pressió

als governs perquè actuïn a favor seu; o d'una societat on el fugaç moment d'igualtat a les urnes es veu superat per recordatoris diaris i setmanals de la poca influència que la majoria de nosaltres tenim; o d'una societat on el nostre accés a la informació política sigui manipulat i limitat pels que controlen els diaris i les notícies televisives.

La majoria de les «democràcies» actuals s'ajusten almenys a algunes d'aquestes descripcions. De la mateixa manera, la igualtat política entre dones i homes es converteix de nou en una frase buida en una societat que exigeix que les dones —però no els homes— realitzin la major part del treball de cura dels joves, dels malalts i de la gent gran, ja que aquesta divisió sexual del treball continua sent una de les forces poderoses que limita la capacitat de les dones de participar en la política de manera igualitària. La democràcia és fonamentalment un compromís amb la igualtat «política», però hi ha condicions socials i econòmiques sense les quals és molt difícil conviure políticament com a iguals. L'altre punt nuclear de la democrà-

cia és que és, gairebé per definició, pluralista. Els ciutadans tenen diferents interessos, prioritats i idees —de fet sovint tenim interessos, prioritats i idees en «competència», ja que aquí hi ha qüestions de poder— i si la democràcia és bàsicament un compromís amb la igualtat política, ha d'haver-hi una translació d'aquestes diferències per tal que puguem parlar amb confiança de democràcia o representació justa. Una democràcia satisfactòria tindrà com a objectiu un bon grau de proporcionalitat entre els vots emesos pels ciutadans per als diferents partits polítics, i el nombre d'escons ocupat per cadascun d'aquests partits, —el meu propi país falla miserablement en aquesta mesura. Una democràcia satisfactòria també tindrà com a objectiu un bon grau de proporcionalitat entre el ventall d'experiències, perspectives i inquietuds en l'electorat i el rang entre aquells que actuen i parlen en nom nostre. Això forma part de la base per a reclamar proporcionalitats de gènere, ètnia i classe.

A vegades, la gent parla com si l'enfocament feminista d'assegu-

Cal assegurar que en una societat estructurada per gènere, classe o ètnia, les diferents experiències, interessos i preocupacions de tota la ciutadania tinguin la mateixa veu

rar la paritat de gènere al parlament fos una mena de política identitària —com si el que estigués en joc fos la representació d'una cosa anomenada «identitat femenina». Això, per a mi, és molt enganyós. El motiu pel qual el gènere és molt important en la política és que vivim en societats molt estructurades pel gènere. Sabem que estan estructurades pel gènere: no ens cal res més que observar la preponderància dels homes al parlament, a les altes finances, entre els professors universitaris; i observar la preponderància de les dones entre les persones que cuiden els joves, els malalts i a la gent gran, les que cuinen, el personal de neteja i qui recull els nens a l'escola. En molts sentits, els arguments sobre la representació de gènere són molt semblants als vells arguments sobre la representació de la classe treballadora. Sabem que vivim en societats estructurades per classes socials: podem dir-ho simplement observant les desigualtats en els ingressos, l'habitatge, la influència, la salut, i és a causa d'aquestes desigualtats que no podem deixar que les persones més

privilegiades siguin les que parlin i representin les que no ho són. El pluralisme, que és una condició necessària de la igualtat política, no implica simplement representar les identitats de les persones, o representar-les simplement de la manera més general. Implica assegurar que en una societat estructurada per gènere, classe o ètnia, les diferents experiències, interessos i preocupacions de tots els ciutadans tinguin la mateixa veu. En una democràcia, se suposa que cadascú ha de comptar per un i no per més d'un. Això continua sent un ideal, lluny de la realitat de qualsevol democràcia existent, però és un ideal que necessàriament ens compromet cap a la diversitat i al pluralisme.

Més enllà dels números: què és el republicanisme?

La democràcia es defineix de diverses maneres. El republicanisme és un terme encara més discutit. A Gran Bretanya, per exemple, s'entén bàsicament com l'oposició al paper polític d'una monarquia hereditària, i que per tant exigeix

la desaparició de la figura dels reis i les reines, i el naixement d'una república. A França, el republicanisme invoca els valors de la Revolució de 1789, i implica, per tant, no només l'oposició al domini monàrquic, sinó la promoció dels principis seculars de llibertat, igualtat i fraternitat. Un component d'això, sobre el qual tornaré, és que aquesta versió del republicanisme es relaciona amb un repudi de l'interès sectorial, una resistència a tot allò percebut com a «diferencialisme», i com a conseqüència, una resistència a alguna de les implicacions del pluralisme. A Irlanda, el republicanisme es va inspirar inicialment, en gran mesura, en la Revolució Francesa; els republicans irlandesos van desafiar el govern corrupte d'una Gran Bretanya aristocràtica i van defensar una Irlanda independent basada en els valors seculars de llibertat, igualtat i fraternitat. Tanmateix, a mesura que la política evolucionava i sobretot amb la partició d'Irlanda en la República d'Irlanda i Irlanda del Nord, el republicanisme va assolir fortes connotacions religioses: si un era republicà, era gairebé per definició

La democràcia és un compromís amb la igualtat política, però hi ha condicions socials i econòmiques sense les quals és molt difícil conviure políticament com a iguals

catòlic; si un era unionista, gairebé segur que era un protestant. Als EUA, encara trobem una altra semàntica. El republicanisme inicialment s'encarnava en el Republican Party d'Abraham Lincoln (1809-1865), que defensava la «unió» dels estats durant la Guerra Civil Americana (1861-1865) i s'oposava als demòcrates del sud que es resistien al que consideraven la imposició «antidemocràtica» de les mesures centrals —federal— contra l'esclavitud. En un dels canvis més estranys de la història política, el Republican Party va evolucionar fins a convertir-se més aviat en el partit dels grans negocis i, per tant, contrari a la despesa federal o la intervenció governamental a l'economia; si, anteriorment, el republicanisme havia representat una visió federal dels EUA contrària als interessos més localistes, més tard es va convertir en defensor de l'autonomia local en aspectes com ara l'escolarització segregada i el control local dels impostos.

I després hi ha el que el republicanisme ha arribat a significar en la recent teoria política. Gràcies, en particular, a l'obra de J.G.A. Pocock

(1924), Quentin Skinner (1940) i Philip Pettit (1949), hi ha hagut una exploració i re-elaboració de les idees del republicanisme cívic, que es remunta a la República romana i el ressorgiment de les idees romanes durant el Renaixement italià, del qual s'intenten extreure elements útils de cara a afrontar el que es perceben com a deficiències de la política actual.⁸ L'adversari d'aquesta versió del republicanisme no és particularment la monarquia, encara que certament descarta les formes de govern monàrquiques. Els seus objectius principals, més aviat, són tres. En primer lloc, es considera que el republicanisme implica desconfiança vers el pluralisme de grups d'interès, percebut com a reductor de la política a una negociació i intercanvi amoral: la política, es diu, hauria de centrar-se en el bé de la república, no la lluita d'individus i grups per a obtenir beneficis per a ells mateixos. Quan es tracta la política pública com un subproducte de l'interès privat en com-

8 POCOCK, *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*; SKINNER, *Liberty Before Liberalism*; PETTIT, *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*.

petència —en la famosa frase de Harold Lasswell (1902-1978), com a qüestió de qui obté què, quan i com—, això no només perjudica els grups més febles de la societat, sinó que també buida el concepte «públic» de qualsevol significat real, convertint qualsevol noció de bé públic en una broma.

En segon lloc, el republicanisme implica insatisfacció amb la idea que la llibertat només és una qüestió d'estar lliure de la coerció o la interferència. Aquesta visió —liberal i clàssica— de la llibertat es veu, des del republicanisme, com una espècie d'antipolítica; com un fonament de l'opinió que els estats haurien d'interferir el mínim possible, ja sigui en els mercats o en la vida de les persones, i de que com menys interferència estatal hi hagi, més lliures som tots. Però tal com diuen els republicans cívics contemporanis, si la llibertat simplement és una qüestió de no interferir, podríem dir que un esclau deixat al seu aire per un amo mandrós o absent és lliure; o que una dona estimada pel seu marit amorós i complaent és tan lliure com un ocell, fins i tot si la situem

El republicanisme considera que les societats contemporànies experimenten un declivi preocupant en la qualitat de la vida pública

en els temps en què les lleis de la seva societat li neguen un estatus d'independència. En la concepció republicana, cap d'aquests exemples té gaire sentit. Les persones que viuen a discreció dels seus mandataris no es poden qualificar de lliures, fins i tot quan tenen la sort de viure sota mandataris que decideixen no interferir en les seves vides. Les úniques persones lliures són aquelles que es governen a elles mateixes.

La tercera característica d'aquesta versió del republicanisme està molt relacionada amb les dues primeres. El republicanisme considera que les societats contemporànies experimenten un declivi preocupant en la qualitat de la vida pública, una reducció del rol de la discussió pública o l'ús de l'espai públic, una retirada de la política al consumisme i, en general, el que Richard Sennett (1943) ha anomenat «la caiguda de l'home públic».⁹ Aquestes característiques s'intensifiquen encara més sota la influència del neoliberalisme, que celebra el

poder dels mercats privats sobre la provisió pública. Arreu d'Europa, tot i que en diversos graus, cada vegada hi ha més serveis públics contractats a empreses privades, fins al punt que ja no compartim, com a ciutadans, les rutines de la nostra existència quotidiana. Els que tenen més diners es compren una xarxa privada de serveis —paguen per escoles privades, hospitals privats o piscines privades—, mentre que la qualitat dels serveis públics empitjora. En lloc de veure'ns units entre nosaltres com una ciutadania compartida o treballar junts per millorar el bé públic, busquem cada vegada més la nostra satisfacció a través dels béns i serveis privats que consumim. La ciutadania pública cedeix pas al consum privat. Gran part de l'interès actual pel republicanisme entre els teòrics polítics té a veure amb aquesta preocupació.

Democràcia i republicanisme: possibles tensions

Tal com fins i tot aquest resum indica, la democràcia i el republicanisme no són necessàriament la mateixa

cosa. En almenys algunes versions, fins i tot poden estar en tensió. Per dir-ho esquemàticament, podríem dir que la democràcia fa èmfasi en la naturalesa fundacional de la igualtat i les implicacions necessàries d'aquesta respecte al pluralisme, mentre que el republicanisme se centra en la importància d'allò «públic» i la participació dels ciutadans en l'autogovern. Aquí pot haver combinacions creatives, però també àrees de dificultat. En particular, quan el republicanisme fa èmfasi en el bé de la república en oposició al que veu com a interès privat o sectorial, pot trobar-se en conflicte amb el pluralisme que he suggerit com un component fonamental de la democràcia. Aquesta tensió ha estat especialment preocupant per les feministes. Encara que moltes feministes comparteixen amb la tradició republicana una crítica del paper de l'interès propi en la política, les feministes també han alertat sobre les formes en què les invocacions a «l'interès comú» o «el bé públic» poden servir per a silenciar veus prèviament marginades. De manera correcta o equivocada, el republicanisme s'ha associat amb ideals de transcendència, amb crides als ciutadans per allunyar-se

⁹ SENNETT, *The Fall of Public Man*.

L'ideal republicà francès és una ciutadania que no reconeix cap distinció, on no cal diferenciar entre homes o dones, blancs o negres, musulmans, cristians o jueus

de les seves preocupacions egoistes i fraccionals per a abordar qüestions d'interès més general. Invocant els ideals de la virtut pública contra l'egoisme privat, molts republicans volen que les institucions d'auto-govern serveixin per a alguna cosa més important que la protecció de l'interès individual o grupal: alguna cosa més en la línia de lleis justes, el major benefici mutu, la llibertat de la gent. Per bonic que això pugui sonar, fa saltar les alarmes per a moltes feministes, que pregunten què garanteix que els interessos i les preocupacions de les dones s'incorporin a aquest bé «comú». «Des del punt de vista de la història de la dona», escriu Mary P. Ryan (1945), «la identificació d'un interès polític propi no era un pas enrere respecte la virtut pública sinó un pas cap a l'apoderament».¹⁰ Sovint, les dones han hagut d'alliberar-se de les expectatives de submissió pròpies i alienes, i per tant han hagut d'esdevenir menys abnegades, en comptes de més. Aquesta experiència posa una llum més positiva sobre l'afirmació dels interessos propis o de grup.

10 RYAN, «Gender and Public Access: Women's Politics in Nineteenth-Century America».

També hi ha un problema —i aquí torno a la concepció francesa del republicanisme— amb la crítica del partidisme i la resistència al que es consideren «interessos» sectorials, i és que tot plegat pot promoure una concepció excessivament autoritària de la identitat nacional. Això sempre és un risc per al republicanisme, fins i tot quan s'allunya explícitament del nacionalisme ètnic i per contra insisteix sobre la naturalesa «cívica» del republicanisme. França és avui una societat multiètnica i multicultural, amb una minoria significativa de ciutadans provinents d'ex-colònies franceses a l'Àfrica del Nord i l'Oest, i una proporció important de musulmans, però el discurs polític dominant encara continua sent hostil al reconeixement de la diversitat; hostil, fins i tot, a registrar-la, perquè la recopilació de dades censals sobre l'origen ètnic va ser prohibit el 1978 pel mal record de les classificacions racials nazis. L'ideal és una ciutadania que no reconeix cap distinció, on no cal diferenciar entre homes o dones, blancs o negres, musulmans, cristians o jueus. Sona molt bé, però la inclusió no s'assoleix simplement rebutjant el reconeixement de les diferències. Tal com

indica el moviment en defensa de les quotes de gènere, de vegades potser necessitem ressaltar les distincions, donar un pes explícit al gènere o a la raça, per tal d'aconseguir la igualtat. Quan es convida la gent a veure's com a ciutadans, no com a dones o musulmanes o negres, hi ha el risc d'enfortir el poder d'aquells que estan tan arrelats al centre del poder que es contempen simplement com la norma. Iris Marion Young (1949–2006) ho diu així: «En una societat on alguns grups són privilegiats, mentre que altres són oprimits, insistir que, com a ciutadans, les persones han de deixar enrere les seves afiliacions i experiències particulars per a adoptar un punt de vista general només serveix per a reforçar aquells privilegis; perquè les perspectives i interessos dels privilegiats tendeixen a dominar aquest espai públic unificat, marginant o silenciant els d'altres grups».¹¹

La insistència en la ciutadania com a concepte universal, i en la igualtat absoluta entre ciutadans, que en altres contextos pot ser admirable, pot

11 MARION, *Young Justice and the Politics of Difference*.

La insistència en la ciutadania com a concepte universal, pot convertir-se en el cas francès en la demanda que, per a ser «francès», tothom ha d'ajustar-se als ideals «francesos» dominants

convertir-se en el cas francès en una demanda que, per a ser «francès», tothom ha d'ajustar-se als ideals «francesos» dominants.

La legislació que regula les formes de vestir per a les nenes i les dones musulmanes és una il·lustració d'aquesta afirmació. Al 2004, França va aprovar una llei que prohibia l'ús de «símbols religiosos conspicus» a les escoles públiques. Tot i que es va emmarcar en termes no confessionalistes —en principi, aplicant-se als alumnes sikh que portaven un *patka* o als jueus que portaven un quipà— es va entendre àmpliament que s'adreçava a les estudiants musulmanes que volien seguir utilitzant els seus vels a la classe. El 2011, aquest projecte d'exclusió va fer un pas més, amb una legislació que prohibia la cobertura completa de la persona en públic. Una vegada més, la llei estava emmarcada en termes generals, per la qual cosa s'aplicava, en principi, a persones que es cobrissin la cara amb una bufanda o portessin un casc de moto amb la visera abaixada, però es va entendre àmpliament i correctament com a destinat a les —poques— dones musulmanes que portaven el nicab,

una peça de roba que deixa només els ulls al descobert. Alguns van defensar aquesta legislació com a necessària per a protegir les nenes i les dones de les normes patriarcals opressives de les seves comunitats, però aquesta defensa va ignorar la gran evidència que les noies que escollien usar vels a l'escola o les dones que portaven el nicab al carrer solien fer-ho en contra dels consells dels seus familiars.¹² Altres veien la legislació com una eina necessària per defensar la «cultura francesa» —la cultura, és a dir, de la república francesa secular— contra l'amenaça de l'islam radical. Aquesta recerca d'una concepció excessivament homogènia de la cultura francesa ha fet més difícil —no pas més fàcil— que els ciutadans musulmans de França aconseguixin un estatus d'igualtat.

Hi ha un gir en aquesta història d'especial rellevància per a les feministes. El 2000, les feministes franceses van aconseguir un pas extraordinari cap a la paritat de gènere en la política quan van pressionar amb èxit a l'Assemblea Nacional per a aprovar

¹² Entre els nombrosos estudis d'aquest fet, consulte WALLACH, *The Politics of the Veil*.

una llei electoral que exigia a tots els partits polítics que seguissin un principi de paritat al 50/50 entre candidats masculins i femenins en les seves llistes per a les eleccions. Tot i que inicialment només s'aplicava a les eleccions en què hi havia llistes de partits, i no a les circumscripcions d'un sol membre de la pròpia Assemblea Nacional, i que, a més, podien ser omeses pels partits polítics si simplement optaven per pagar una multa, la legislació va provocar un augment important en la representació de les dones a les eleccions municipals i europees. Esmenes posteriors van ampliar el principi de paritat, i en les últimes eleccions del 2017 a l'Assemblea Nacional la proporció de dones va augmentar fins a gairebé el 39%. Aquesta és, en molts sentits, una gran història d'èxit. Però hi ha un aspecte que il·lustra algunes de les meves preocupacions pel que fa al republicanisme.

Els advocats de la *parité* van ser conscients que tindrien dificultats per guanyar el suport per al seu cas si ho argumentaven en termes d'interès o experiència grupal. Reconeixent i compartint àmpliament el discurs dominant d'un

El feminisme i el republicanisme poden córrer el risc de tancar-se a veus alternatives: a la multiplicitat de veus de dones, o a l'heterogeneïtat nacional

republicanisme universalista, es va plantejar una forma d'argumentació que no depenia de cap manera de les afirmacions sobre les dones que tenien «interessos o preocupacions diferents» en relació als homes. En termes més abstractes, simplement van insistir que el cos ciutadà és masculí i femení, de manera que els representants de la nació també han de ser homes i dones. En paraules de destacades activistes: «les dones estan a tot arreu. N'hi ha a totes les classes, a totes les categories socials. Són catòliques, protestants, jueves, musulmanes, agnòstiques... *I no es poden comparar amb cap grup de pressió... que exigeix estar millor representat... Les dones no són ni un grup ni un lobby.*¹³ Constitueixen la meitat del poble sobirà, la meitat de l'espècie humana».¹⁴

L'objectiu, per tant, no era aconseguir res que poguéssim descriure com «la representació de les dones». I ja que no es tractava d'aconseguir una millor representació per a interessos o preocupacions

prèviament marginats, no va tenir implicacions pel que fa a la representació d'altres grups marginats. Aquest no era el tipus d'argument que es podria estendre als grups oblidats en virtut de la seva raça o ètnia o religió, perquè no parlava de la marginació de les veus grupals.

Quan França va prohibir els vels a les escoles públiques i portar la cara tapada al carrer, relativament poques feministes franceses de la comunitat majoritària es van manifestar contra aquesta negació de les llibertats religioses de noies i dones musulmanes. Tot i que la legislació podria ser descrita com un atac a un grup marginat de dones, no hi havia cap camí evident cap a una aliança feminista contra això, perquè el terme «grup marginat» no es trobava en el llenguatge en què les feministes havien fet les seves reivindicacions de paritat. Les partidàries de la *parité* havien aconseguit construir un cas reeixit per a la participació igualitària de les dones en la legislatura sense invocar el pluralisme, i sense recolzar l'opinió que la política implica apel·lar als interessos de diversos grups.

Per a mi, això va ser un fracàs de la política feminista: el fet de no reconèixer que l'opressió funciona a través d'interseccions de gènere, raça i classe —per esmentar només els més destacats—; i una incapacitat per a relacionar-se amb dones situades de manera diferent dins les estructures de poder. En la mesura que això deriva d'una visió del republicanisme, també posa de relleu les àrees de tensió entre el feminisme, la democràcia i el republicanisme. La democràcia es basa fonamentalment en la igualtat política, apuntant cap a un ideal en què cada ciutadà es consideri d'igual importància i pes. Com a tal, la democràcia és necessàriament pluralista i implica compartir el poder amb aquells amb qui no estem d'acord. El republicanisme, almenys en algunes de les seves versions, tendeix a veure amb més suspicàcia el pluralisme, perquè considera que és massa proper a una política de negociació entre interessos de sector. En fer èmfasi en l'interès comú i el bé públic, el republicanisme corre tanmateix el risc de promoure una versió excessivament autoritària del concepte d'allò «públic» o de la «nació» que

13 Les cursives és una nota de l'autora.

14 GASPARD, SERVAN-SCHREIBER, LE GALL, *Au pouvoir citoyennes : Liberté, Egalité, Parité.*

La democràcia s'ha d'entendre com a afirmació ferma de la nostra igualtat política i el reconeixement del pluralisme inevitable a qualsevol societat democràtica

exclogui aquells que no en formen part. El feminisme i el republicanisme poden, de forma similar, córrer el risc de tancar-se a veus alternatives: el feminisme, tancat a la multiplicitat de veus de dones; el republicanisme, adherit a una visió excessivament homogènia de la «cultura nacional» i tancat a la diversitat de l'Europa contemporània. La protecció fonamental contra aquestes dues tendències és la democràcia, no la democràcia que va acceptar casualment l'exclusió de la meitat de la població com una anomalia menor, sinó la democràcia com a afirmació ferma de la nostra igualtat política i el reconeixement del pluralisme inevitable a qualsevol societat democràtica. ■